

به نام خداوند جان و خرد

معاونت امور زنان و خانواده‌ی ریاست جمهوری
دفتر امور بانوان و خانواده استانداری خراسان جنوبی
طرح ملی توان‌افزایی و ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی زنان و خانواده‌ها

راهنمای تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها

ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی

ترجمه، گردآوری و بومی‌سازی

دکتر احمد خامسان

دانشیار گروه روان‌شناسی دانشگاه بیرجند

نشر چهارچوب

راهنمای تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها

ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی

سرشناسه: خامسان، احمد، ۱۳۴۵ -

عنوان و نام پدیدآور: راهنمای تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها: ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی/ترجمه گردآوری و بومی‌سازی احمد خامسان؛ [برای] معاونت امور زنان و خانواده‌ی ریاست جمهوری طرح ملی توان‌افزایی و ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی زنان و خانواده‌ها. مشخصات نشر: بیرجند: نشر چهار درخت، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۱۰۴ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۲۱-۹۰-۰

مبیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: تاب‌آوری

موضوع: Resilience (Personality trait)

شناسه افزودن: ایرا ریاست جمهوری. معاونت امور زنان و خانواده. طرح ملی توان‌افزایی و ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی زنان و خانواده‌ها

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ ۳۲۰۷۳۵/۷۳۵ B۴۶

رده بندی دیویی: ۲۴/۱۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۰۶۱۴۴۶

حقوق این اثر متعلق به مؤلف است.

ترجمه، گردآوری، تألیف و بومی‌سازی: دکتر احمد خامسان

ناشر: نشر چهار درخت

چاپ اول: ۱۳۹۶

محل نشر: بیرجند

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

طرح جلد: نشر چهار درخت

چاپ و صحافی: مهرنگ

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۲۱-۹۰-۰

قیمت: ۱۲۰.۰۰۰ ریال

خرید اینترنتی کتاب در سایت: www.4derakht.ir

بیرجند، خیابان معلم، خیابان قدس شرقی، جنب اداره راه و

شهرسازی، مجتمع باران، نشر چهار درخت

تلفن: ۳۲۴۵۶۲۱۳ - ۰۵۶ همراه: ۷۱۵۵ ۰۹۱۵۵۶۱

www.4derakht.ir

نشر چهار درخت

فهرست مطالب

۵	فهرست مطالب
۹	مقدمه‌ی مترجم

بخش ۱

۱. ای تجزیه و تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها

چگونه خطر (ریسک) را تحلیل و نقشه‌ی راهی برای تاب‌آوری سیستم تهیه کنیم؟

ترجمه و تکمیل: دکتر احمد خامسان

۱۲	معرفی سازمان همکاری و توسعه‌ی اقتصادی (OECD)
۱۳	واژه‌نامه اصطلاحات مرتبط با تاب‌آوری
۱۴	تحلیل تاب‌آوری سیستم چیست؟
۱۴	چرا باید «تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها» را انجام دهیم؟
۱۵	ارزش افزوده‌ی «تحلیل تاب‌آوری سیستم» در مقایسه با «بریت ریسک چیست؟
۱۶	چه اشخاصی در «تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها» درگیر هستند؟
۱۶	چگونه از نتایج «تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها» استفاده کنیم؟
۱۷	محدودیت‌های «تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها» چیست؟
۱۸	«تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها»: چارچوب مفهومی
۱۹	ریسک (خطر) چیست؟ شوک چیست؟
۲۰	سیستم چیست؟
۲۱	تاب‌آوری چیست؟
۲۶	«تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها»: فرایندی ۴ مرحله‌ای
۲۶	تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها چقدر طول می‌کشد؟
۲۷	مرحله‌ی اول: حاکمیت و قلمرو
۲۷	قلمرو «تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها» چگونه تعریف می‌شود؟
۲۸	چه مواردی برای موفقیت «تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها» ضروری است؟
۲۹	رویکرد به شفافیت و پاسخگویی
۳۰	چگونه می‌توان ذینفعان مناسبی را پیدا کرد؟

۳۰	چگونه می‌توان از تدویم حمایت افراد در طول فرایند اطمینان حاصل کرد؟
۳۲	چه کسی باید رهبری «تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها» را برعهده داشته باشد؟
۳۳	مرحله‌ی دوم: پیش‌تحلیل و بسته‌ی جلسه
۳۴	چگونگی ساخت بسته‌ی جلسه
۳۵	اقدام ۱: تعیین سؤال هدف یا قلمرو
۳۶	اقدام ۲: درک ریسک‌های اصلی و تأثیر آن‌ها در ریسک‌های ثانویه
۳۸	اقدام ۳: ارزیابی احتمال رخداد ریسک‌های اصلی (ریشه‌ای)
۴۰	اقدام ۴: شناسایی اجزاء کلیدی سیستم
۴۱	اقدام ۵: تحلیل اینکه چگونه ریسک‌های شناسایی شده، بر هر جزء از سیستم اثر می‌کند؟
۴۳	اقدام ۶: تعیین شدت کل ریسک‌های مختلف بر سیستم
۴۴	اگر همه‌ی اطلاعات درست نباشد؟
۴۵	چه کسی باید مسئول جلسه را دریافت کند؟
۴۶	مرحله‌ی سوم: کارگاه
۴۶	چرا کارگاه؟
۴۶	چه افرادی باید به کارگاه دعوت شوند؟
۴۷	ساختار کارگاه در ۲ روز
۵۰	نمونه‌ای از محصولات کارگاه تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها
۵۴	گزارش کارگاه توسط چه افرادی باید نوشته شود؟
۵۴	چه افرادی باید گزارش کارگاه را دریافت کنند؟
۵۶	مرحله‌ی چهارم: استفاده از نقشه‌ی راه برای افزایش تاب‌آوری
۵۹	مرحله‌ی پنجم: اندازه‌گیری تاب‌آوری
۶۰	شاخص‌های سیستم‌های تاب‌آور
۶۲	شاخص‌های تاب‌آوری منفی
۶۳	شاخص‌های فرایند
۶۴	شاخص‌های خروجی
۶۴	شاخص‌های اثر وکالتی (پروکسی)
۶۶	کتاب‌شناسی

بخش ۲

راهنمای تفصیلی برگزاری کارگاه تجزیه و تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها

ترجمه: دکتر احمد خامسان

۶۸	مقدمه‌ی مترجم
۶۹	مقدمه‌ی OECD
۷۱	برنامه‌ی کارگاه ۲ روزه تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها
۷۲	برنامه‌ی کارگاه ۴ روزه تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها

۷۳		مروری بر ساختار کلی کارگاه
۷۴		پشتیبانی و تدارکات کارگاه
۷۶		راه‌اندازی سالن روز قبل از کارگاه
۷۷		افتتاحیه کارگاه
۷۹		مقدمه: تاب‌آوری چیست؟
۸۱		واحد ۱: ریسک‌ها، استرس‌ها و اثر آن‌ها بر سیستم‌ها
۸۳		واحد ۲: تحلیل ویژگی‌های اجزاء سیستم
۸۵		ارزیابی روز اول
۸۶		واحد ۳: تحلیل ذینفعان و فرآیندهای تأثیرگذار بر سیستم
۸۸		واحد ۴: شناسایی شکاف‌ها در تاب‌آوری سیستم
۸۹		واحد ۵: ترسیم نقشه راه برای ارتقاء تاب‌آوری
۹۱		اختتامیه کارگاه
۹۱		برنامه‌ی عملیاتی فرد: پیوست
۹۱		ارزیابی نهایی: پیوست ۶
۹۱		اختتامیه
۹۲		پیوست‌ها

بخش ۳

راهنمای بومی‌سازی شده‌ی اسلایدها، کارگاه جزیره و تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها

به پیوست فرم‌ها، ماتریس‌ها و کاربرگ‌ها

تألیف و ترجمه: دکتر احمد خامسان

۱۰۴		مقدمه
۱۰۵		برنامه‌ی کارگاه ۴ روزه‌ی تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها
۱۰۶		توضیح نحوه‌ی ارائه‌ی ۱۵۳ اسلاید تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها
۱۴۵		پیوست‌ها
۱۴۶		پیوست ماتریس‌ها
۱۵۰		پیوست کاربرگ‌ها
۱۷۲		پیوست فرم‌ها

بخش ۴

راهنمای برگزاری کارگاه تاب‌آوری اجتماعی برای جامعه‌ی هدف

ساده شده برای افراد مبتدی و کم‌سواد

گردآوری: دکتر لیلا طالب‌زاده شوشتری، معظمه بهلگردی و دکتر احمد خامسان

۱۸۰		مبانی تسهیل‌گری
۱۸۰		تعریف تسهیل‌گری

۱۸۱		قابلیت‌های یک تسهیل‌گر موفق
۱۸۱		نقش و مسئولیت‌های تسهیل‌گر
۱۸۲		قبل از شروع کارگاه
۱۸۲		در شروع کارگاه
۱۸۲		در حین کارگاه
۱۸۲		در انتهای کارگاه
۱۸۲		برنامه‌ی زمان‌بندی کارگاه
۱۸۳		جلسه‌ی ۱: آشنایی با مفاهیم پایه
۱۸۶		جلسه‌ی ۲: شناسایی و بررسی ظرفیت‌ها و حامیان مؤثر
۱۸۹		جلسه‌ی ۳: اولویت‌بندی و ریشه‌یابی آسیب‌ها و خطرات
۱۹۱		جلسه‌ی ۴: برنامه و اولویت‌بندی راهبردهایی برای آسیب‌ها و خطرات و تدوین برنامه‌ی زمان‌بندی پیگیری راهبردها

مقدمه مترجم

گسترش آسیب‌های اجتماعی و اثرات جدی آن بر جنبه‌های گوناگون جامعه، توجه بیش از پیش سطوح عالی کشور به این پدیده را جلب کرده است. این توجه موجب شده کنشگران تأثیرگذار در سطوح مختلف هر یک از زاویه‌ای در صدد تأثیرگذاری و مقابله با آسیب‌های اجتماعی باشند، با امید به اینکه حداقل در میان مدت تا حدودی از گسترش آسیب‌ها و اثرات مخرب آن‌ها جلوگیری نماید. به همین منظور معاونت امور بانوان و خانواده ریاست جمهوری در سال ۱۳۹۵ «طرح ملی توان‌افزایی و ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی زنان و خانواده» را به دفا‌تر امور بانوان و خانواده‌ی استانداری‌های کشور ابلاغ نموده است. این طرح از جمله طرح‌های اجتماع محور، با تکیه بر نقش مردم در کاهش آسیب‌های اجتماعی، و توانایی بالقوه سمن‌ها (سازمان‌های مردم نهاد) در این زمینه، در گام اول به تربیت تسهیلگران تاب‌آوری اجتماعی در جوامع محلی و ... گام دوم و با ورود این تسهیلگران به جامعه، به توان‌افزایی گروه هدف و ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی می‌پردازد. درجی که اگر به درستی اجرا و پیگیری شود قطعاً نقش بی‌بدیلی در کنترل آسیب‌های اجتماعی خواهد داشت.

مجموعه‌ی حاضر مستندات اصلی و اساسی برای طرح مذکور، و تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها و ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی را ارائه می‌کند. این مجموعه شامل ۴ بخش به شرح زیر است:

۱. راهنمای تجزیه و تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها: ترجمه‌ی راهنمای OECD برای تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها، که با توضیحات بیشتر، مبانی نظری طرح ارائه می‌کند. مطالعه‌ی این راهنما قبل از ورود به بحث و انجام تحلیل تاب‌آوری توصیه می‌شود.

۲. دستورالعمل تقضیلی برگزاری کارگاه تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها: ترجمه‌ی راهنمای OECD برای برگزاری کارگاه تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها است که با جزئیات کامل، شیوه‌ی برگزاری کارگاه دو روزه‌ی پیشنهادی OECD برای تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها را ارائه می‌کند. این دستورالعمل برای موقعیت‌هایی است که کارگاه بر اساس راهنمای تجزیه و تحلیل سیستم‌ها (بخش اول این مجموعه) برای بحث پیرامون بسته‌ی توجیهی که از قبل تهیه شده تشکیل شده باشد.

۳. راهنمای اسلایدهای کارگاه تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها و تربیت تسهیلگر تاب‌آوری اجتماعی: با توجه به شکل برگزاری طرح تاب‌آوری اجتماعی به نظر می‌رسد برگزاری کارگاه دو روزه‌ی پیشنهادی OECD به دلیل جدید بودن و دشواری مفاهیم و حجم کارهای عملی امکان‌پذیر نیست. لذا در این بخش راهنمای کامل برگزاری کارگاه چهار روزه با جزئیات کامل ارائه شده است. کلیه‌ی فرم‌ها، ماتریس‌ها و کاربرگ‌ها برای اجرای کارگاه در پیوست ارائه شده است.

۴. راهنمای برگزاری کارگاه تاب‌آوری اجتماعی توسط تسهیلگران برای جامعه‌ی هدف: چون نسخه‌ی اصلی تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها برای اجرا در جامعه‌ی هدف (زنان و خانواده‌های آسیب‌دیده یا در معرض آسیب) دشوار است، نسخه‌ی ساده شده‌ی کارگاه، برای اجرا در جامعه‌ی هدف در بخش چهارم این مجموعه ارائه شده است.

← لازم به ذکر است علاقه‌مندان می‌توانند با ارسال ایمیل، مستندات مربوط به مجموعه‌های فوق (شامل فایل پی‌دی‌اف کتب، فایل‌های پی‌دی‌اف و ورود ماتریس‌ها، کاربرگ‌ها و فرم‌ها، و فایل پاورپوینت اسلایدها) را به طور رایگان دریافت نمایند.

آسیب‌های اجتماعی یک شبه خلق نشده‌اند و محصول عوامل متعدد از جمله سیاست‌های اشتباه در بعضی از حوزه‌های مرتبط با عوامل اجتماعی و فردی هستند. قطعاً نمی‌توان انتظار داشت که این آسیب‌ها یک شبه و طی یک برنامه‌ی واحد برطرف یا کاهش چشمگیری داشته باشند. اما علی‌رغم بعضی از مشکلات جزئی، به نظر می‌رسد طرح توان‌افزایی زنان و خانواده‌ها، برای ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی، در صورت توجه به مبانی نظری و نظارت بر اجرای درست آن می‌تواند به عنوان حرکتی پویا در جهت بهبود وضعیت زنان و خانواده‌های کشور مدنظر قرار گرفته و زمینه‌ی لازم برای کاهش یا حداقل عدم رشد بعضی از آسیب‌های اجتماعی را فراهم سازد.

در پایان لازم می‌دانم از سرکار خانم مهندس نفیسه نخعی، مدیر کل امور بانوان و خانواده استانداری خراسان جنوبی، که با اعتماد کامل و رفع مشکلات و موانع موجود در کمترین زمان ممکن، زمینه‌ی تهیه‌ی این مجموعه و اجرای عملی آن در استان خراسان جنوبی را به شکل مطلوب فراهم کردند، تشکر کنم. از سرکار خانم‌ها دکتر لیلا طالب‌زاده شوشتری، معظمه بهلگ، شیلا احمدی و زهرا ماسنانی، و آقای مصطفی حسین‌پور که در اجرای فاز اول و دوم این طرح ملی با اینجانب همکاری داشتند و در تهیه‌ی این مجموعه نقش به‌سزایی داشته‌اند نیز تشکر نموده و برایشان آرزوی توفیق دارم. در پایان قدر ن‌صوبم همسر عزیزم در طول مراحل آماده‌سازی و برگزاری کارگاه و نگارش این مجموعه، که وقت زیادی را به مدب‌رسان و ما به خود اختصاص داد، هستم.

دکتر احمد خامسان

دانشیار گروه روان‌شناسی دانشگاه بیرجند

پست الکترونیکی: akhamesan@bju.ac.ir یا a.khamesan@gmail.com